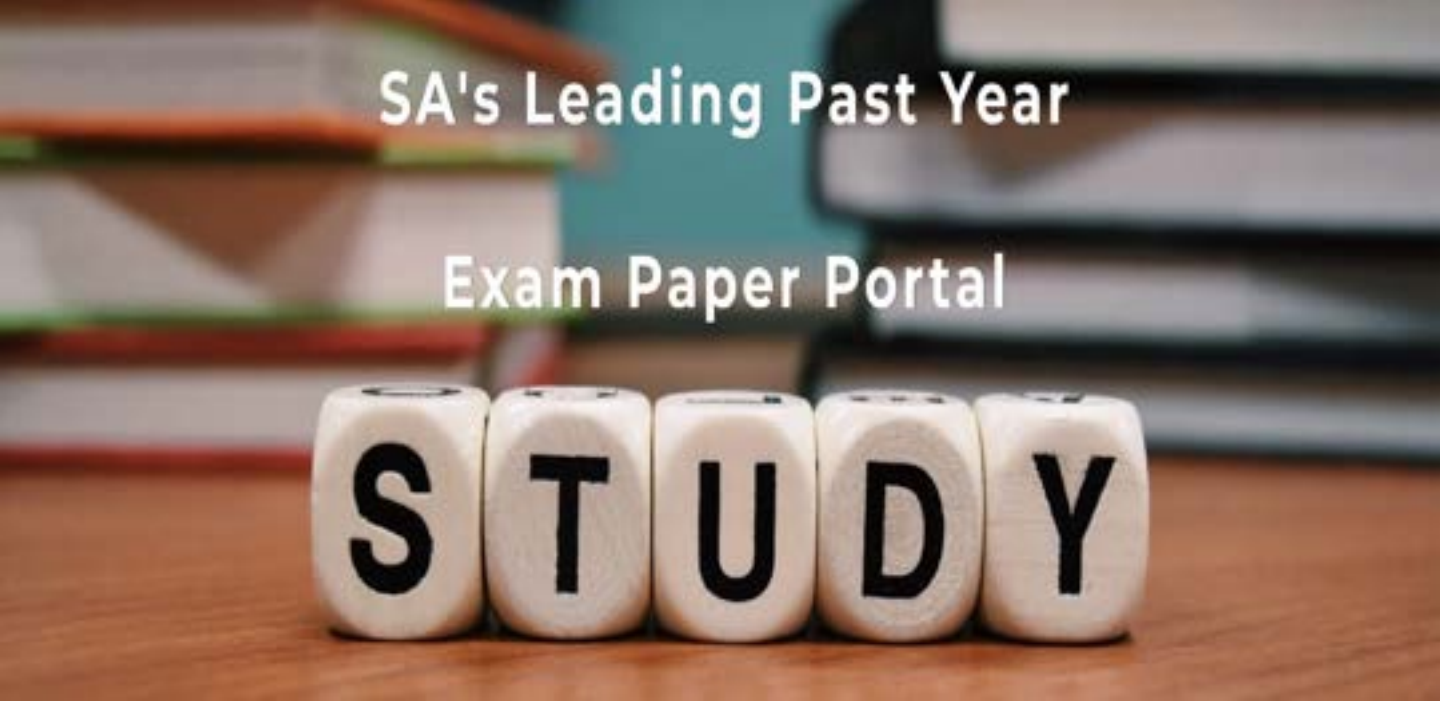

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies ☺

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

SA EXAM PAPERS

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA BOBEDI (P2)

TLHAKOLE/MOPITLWE 2012

MADUO: 80

NAKO: 2½ diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 21.

DITAELO

1. Buisa tsebe e ka kelotlhoko pele o ka simolola go araba dipotso.

2. O se ka wa leka go buisa pampiri yotlhe. Lebelela lenaneo la diteng mo tsebeng ya bone, mme o tshwae dipalo tsa dipotso tse di boditsweng mo dikwalong tse o di buisitseng monongwaga. Morago ga moo, buisa dipotso tse, mme o tlhophe dipotso tse o batlang go di araba.

3. Pampiri e, e na le DIKAROLO di le THARO:

   KAROLO YA A: Poko (30)
   KAROLO YA B: Padi (25)
   KAROLO YA C: Terama (25)

4. Araba DIPOTSO di le TLHANO: Di le THARO mo KAROLONG YA A, e le NNGWE mo KAROLONG YA B, le e le NNGWE mo KAROLONG YA C ka mokgwa o o latelang:

   KAROLO YA A: POKO
   MABOKO A A TLHAOTSWENG – Araba dipotso di le PEDI.
   MABOKO A A SA TLHAOLWANG – Araba potso e le NNGWE.

   KAROLO YA B: PADI
   Araba potso e le NNGWE.

   KAROLO YA C: TERAMA
   Araba potso e le NNGWE**.**

   - TLHOPHO YA DIKARABO MO KAROLONG YA B (PADI) LE MO KAROLONG YA C (TERAMA)
     - Araba FELA dipotso tsa padi le terama tse o di ithutileng.
     - Araba potso e le NNGWE ya TLHAMO le e le NNGWE ya DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE. Fa o araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA C. Fa o arabile dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA C. Dirisa lenaneonetefatso go go thusa.

   - BOLEELE JWA DIKARABO
     - Dikarabo tsa dipotso tsa tlhamo tsa Poko di tshwanetse go nna le mafoko a a ka nnang 250–300.
     - Dikarabo tsa dipotso tsa tlhamo tsa Padi le Terama di tshwanetse go nna le mafoko a a ka nnang 400–450.
     - Boleele jwa dikarabo tsa dipotso tse dikhutshwane bo laolwe ke maduo a a neetsweng. Dikarabo tsa batlhatlhojwa di totobale mme di nne maleba.

5. Ela tlhoko ditaelo kwa tshimologong ya karolo nngwe le nngwe ka kelotlhoko.

6. Dinomoro tsa dikarabo di tlhagelele jaaka di ntse mo pampiring ya dipotso.

7. Simolola karolo NNGWE le NNGWE mo tsebeng E NTŠHWA.

8. Kwala ka mokwalo o o phepa e bile o bonala.

9. Tiriso ya nako e e tshikinngwang.

KAROLO YA A: Bonnye metsotso e le masomeamane

KAROLO YA B: Bonnye metsotso e le masomeamatlhanotlhano

KAROLO YA C: Bonnye metsotso e le masomeamatlhanotlhano

LENANEO LA DITENG

Tsebe e, e naya batlhatlhojwa tshedimosetso tebang le tlhopho ya dipotso tse ba batlang go di araba kwa ntle ga go buisa pampiri yotlhe.

KAROLO YA A: POKO **Poko e e tlhaotsweng: Araba dipotso dingwe le dingwe di le PEDI.**			
PALO YA POTSO	**POTSO**	**MADUO**	**TSEBE**
1. Mojammogo – Mmolaya - motho	Potso ya tlhamo	10	6
	KGOTSA		
2. Ngwanaka, o tsetswe	Dipotso tse dikhutshwane	10	7
	KGOTSA		
3. Mahutsana a modiri	Dipotso tse dikhutshwane	10	7
	KGOTSA		
4. Metsi - masetlha	Dipotso tse dikhutshwane	10	8
LE **Poko e e sa tlhaolwang: Araba potso e le NNGWE.**			
5. Leleme	Potso ya tlhamo	10	10
	KGOTSA		
6. Bolwetse	Dipotso tse dikhutshwane	10	10
KAROLO YA B: PADI **Araba potso e le NNGWE.**			
7. *Leba Seipone*	Potso ya tlhamo	25	12
	KGOTSA		
8. *Leba Seipone*	Dipotso tse dikhutshwane	25	12
	KGOTSA		
9. *Omphile Umphi Modise*	Potso ya tlhamo	25	14
	KGOTSA		
10. *Omphile Umphi Modise*	Dipotso tse dikhutshwane	25	14
	KGOTSA		
11. *Masego*	Potso ya tlhamo	25	15
	KGOTSA		
12. *Masego*	Potso e khutshwane	25	16
KAROLO YA C: TERAMA **Araba potso e le NNGWE.**			
13. *Matsapa di a tsaya kae?*	Potso ya tlhamo	25	18
	KGOTSA		
14. *Matsapa di a tsaya kae?*	Dipotso tse dikhutshwane	25	18
	KGOTSA		
15. *Ga se Lorato*	Potso ya tlhamo	25	20
	KGOTSA		
16. *Ga se Lorato*	Dipotso tse dikhutshwane	25	20

ELA TLHOKO: Mo DIKAROLONG tsa B le C, araba potso ya tlhamo e le NNGWE le potso e le NNGWE ya dipotso tse dikhutshwane.

LENANEONETEFATSO

Lebelela lenaneonetefatso go netefatsa fa o arabile palo ya dipotso e e tlhokegang.

KAROLO	PALO YA DIPOTSO	PALO YA DIPOTSO TSE DI ARABIWANG	TSHWAYA
A: Poko (Poko e e tlhaotsweng)	1–4	2	
A: Poko (Poko e e sa tlhaolwang)	5–6	1	
B: Padi (Tlhamo kgotsa dipotso tse dikhutshwane)	7–12	1	
C: Terama (Tlhamo kgotsa dipotso tse dikhutshwane)	13–16	1	

ELA TLHOKO: Mo DIKAROLONG tsa B le C, netefatsa gore o arabile potso e le NNGWE ya tlhamo le e le NNGWE ya dipotso tse dikhutshwane.

KAROLO YA A: POKO

MABOKO A SETSWANA – LD Raditladi le ba bangwe

Dipotso di tlaa bodiwa go tswa mo mabokong MANGWE A LE MANE a a tlhaotsweng le go tswa go a le MABEDI a a sa tlhaolwang. Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba dipotso DINGWE LE DINGWE DI LE PEDI go tswa mo mabokong a a tlhaotsweng le e le NNGWE go tswa mo go a a sa tlhaolwang. Dipotso tsa maboko a a tlhaotsweng di tlaa tlhagelela pele, mme go latele tsa maboko a a sa tlhaolwang.

ELA TLHOKO: Araba potso e le nngwe ya maboko a a sa tlhaolwang.

POTSO 1 (POTSO YA TLHAMO)

Araba dipotso di le PEDI go tswa mo go di le NNE tse di boditsweng.

Bontsha ka moo mokwadi a dirisitseng diane go tlhagisa morero le molaetsa wa leboko le ka teng. Kwala tlhamo ya mafoko a a ka nnang 250–300.

MOJAMMOGO-MMOLAYA-MOTHO – CLS Thobega

Ke iphorile ka tsamaya le Sebonego,
Morwa Kgaratlho re ntshana se-inong,
Motho ga a itsiwe e se naga!
E re o bona tshukudu o ikanye setlhare!
Ga goroga morwadia Lotlhanyang.
A re tsena ka legare le Sebonego,
'Kgarebe la maila-go-lejwa-meno-sepipiri.
Tlhogo-ntlha jaaka mmamasiloanoka'
Ke ne ke ipalela dikgang-dikgolo,
Morwarra a tla go ntseela dikgang,
Matsapa a ntsena madi mmeleng,
A nkoka tirong le lelapeng motshegare,
Dipuleng, diphefong le bosigo;
Menomasweu a bolaya a tshega.
Ka baya gotlhe tsaleng madi le ntlo,
A nthekisa dithukuthing jaaka nama.

Naare selo se motho ke phologolo?
Ke ne ke namile setilong, ntlo ya bulega.
Mophato wa banna wa nkeleka motshegare.
Wa re madi ga a ba tene botshelong.
Ka nna mosetlha, ka tlhoka molomo,
Ke utlwile ke setse ke kaname;
Ke tonne marago godimo, tlhogo tlase.
Ka bona mooki tlhogong ya me, **[10]**

KGOTSA

POTSO 2 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

NGWANAKA, O TSETSWE – GK Setou

1 Ke go tlisitse mo lefatsheng
2 Ke le tshokolong le tshotlegong,
3 Ke go adimela ka ke se mengatong,
4 Go fitlha o tsena kgagabong,
5 Ka e tshwara bogaleng, ka re ngwana o ntswa mpeng.

6 Ke ne ke le kobo di magetleng,
7 Ka go isa thutong ya seŝwa tlhabologong,
8 Ka go kotlopisetsa ka go go kgobokanyetsa letsogong,
9 Ka ba ka ineela go ratharatha lenaong
10 Go na le gore o boe sekolong.
11 O ne o nkitse ke le monyo o nyang marigeng.

12 Ke ne ka go itshokela ngwanaka,
13 Ka mephato ka nna ka go tlhatlosa,
14 Ka tshepo ya gore nna kgakakgolo ga ke na mebala,
15 Mebala ke tshepile e le mo go wena,
16 Gona jaanong o kwekhwentha seeng,
17 O lebala fa ke go tsetse Setswana.

2.1 Morero wa leboko le ke ofe? (2)

2.2 Ke maikutlo afe a a senolwang ke mmoki mo lebokong le? (2)

2.3 Tsaya mela ya 12–17 mme o e tlhalose go ya ka diteng tsa leboko. (2)

2.4 Nopola ponagalo ya poko go tswa mo meleng 7 le 8 mme morago o tlhalose mosola wa yona. (2)

2.5 Mosola wa sekapuo sa tshwantshiso mo moleng 11 ke ofe? (2)
[10]

KGOTSA

POTSO 3 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

MAHUTSANA A MODIRI – NCD Mogotsi

1 Modiri a golega letsatsi le eme,
2 A latlhela dikgomo thiteng a gaketse,
3 A ngwangwalala le tema a sa itshoga tlala,
4 Mme ba ba kutlwelobotlhoko ba mo naya diatla.

5	A di latlhela motlhang pula e etile,
6	Seme a se latlhetse legetleng ka bokete,
7	Mme a di tsamaya thoko mala a lela,
8	A tlamile borukhu ka tele le motantanyane.
9	Morakana, Pitsong, Tlhabane, kwano Tlhabi,
10	A re yeng, basimane, khunou tsa motlhaba;
11	Pitsong ya lekobokobo la thari ya tshephe,
12	Morakaneng wa tshukudu le mogomotsi.
13	Lekote la re tsebe, tsebe, tsebe,
14	Tse di mebitlwa tlhogong di ntse di itshokile.
15	A ya le tsone, monnamoglo a sa fele pelo.
16	Tlhabolola, tlhaba se tlhabe thata!
17	Mogomotsi wa ditšhaba le phologolo
18	O le lehufa re ka bo re sule,
19	Mme ra bolawa ke tlala peo re e botegile;
20	Ga re seto, ga re tala, ga bo ga re fiii!

3.1 Mmoki o senola maikutlo afe mo lebokong le? (2)

3.2 Tsaya mela 5–8 mme o tlhalose gore mmoki o tlhagisa mahutsana a modiri jang. (2)

3.3 Nopola mafoko mo lebokong a a supang gore mmoki o ne a batla go thusiwa. (2)

3.4 Naya mosola wa ponagalo ya poko e e tlhagelelang mo moleng 16. (2)

3.5 Maikaelelo a mmoki a go dirisa sekapuo sa mothofatso mo lebokong le ke afe? (2)
[10]

KGOTSA

POTSO 4 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

METSI-MASETLHA – EB Masoabi

1	Ke metsi-masetlha setsimpa boko,
2	O dubisa banna thankga maibing,
3	Ba je mmamodikwadikwane mananeng,
4	Ba rwale mabogo tlhogong go umakwa,
5	Masetla-dibete a tiro tsa bojalwa.

6	Ruri o setlhogo o sa bolaya motho!
7	O gopisa bagale ka mpa ya sebete,
8	O ba tlogele ba le pududu dikhaing,
9	Wena o sale o phophoma dinkgong,
10	O boe o ba amoge seriti,
11	Ba sale ba sasanka manaaneng.
12	Balatedi ba gago ba dule bomphe-ke-gôrê
13	Matlho a bona a ditoto a totomogile,
14	Melomo ke dibete diphafaneng,
15	Godimo ga moo, o botlha ka tatso le lonko,
16	Mme o pakwa go feta kgotlaomone.
17	Ka ntlha ya gago merafe e latlhegetswe ke dikgosi,
18	O busa metse boemong jwa magosi,
19	O garaswantse kagiso makgotleng,
20	Go setse fela selelo le khuranyo ya meno.
21	Malapeng magora a tswetswe ka mefiko,
22	Dipitsa di tlhoka baapei,
23	Mamphorwana a atlhametse babolai,
24	Ka dinong di fofile le metsi-masetlha,
25	Mabele kgaitsadia mmu le pula.

4.1 Tlhalosa mola 4 jaaka o dirisitswe mo lebokong. (2)

4.2 Nopola mafoko a a supang gore bojalwa bo dirisa banna diphoso ba sa ipone. (2)

4.3 Tsaya mela 21–25 o tlhalose se mmoki a se kayang ka yona. (2)

4.4 Maikaelelo a mmoki a go dirisa sekapuo se se mo moleng 1 ke afe? (2)

4.5 Molaetsa o o ungwang go tswa mo lebokong le, ke ofe? (2)
[10]

LE

POKO E E SA TLHAOLWANG.

Dipotso di le PEDI (tlhamo le dipotso tse dikhutshwane) di boditswe mo mabokong a le mabedi. Araba potso e le NNGWE fela.

POTSO 5 (POTSO YA TLHAMO)

TSHINGWANA YA* MABOKO – *MC Kgasi

Buisa leboko le le latelang, morago o kwale tlhamo e mo go yona o tlhalosang maikutlo a mmoki ka ga leleme. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 250–300.

LELEME – MC Kgasi

1 Sebetsa sa mosadi yo o botshwakga,
2 Mothubakagiso go agilwe.
3 Mosotlabatho ba nyatsega,
4 Mmoka tsotlhe di tlotlegile.

5 Motswedi wa molodi o o bothakga,
6 O didimatse lesea le robale,
7 Thebe ya mosadimogolo a boka;
8 O kgaleme dikgomo di eme tswê!

9 Motho a go dirisa bobe o a seka,
10 A sa sekeng, difatlhego di bife.
11 Mafoko beng ba itse thata go tlhaola,
12 Go seng jalo ba sitwe go tila bobe.

13 O fafatlela magala a lefufa,
14 Setšhaba se tlhoke boammaaruri.
15 Fa kilano e tlhasetse lerata le kgala.
16 Ba reteletswe go iphapa ba tlhapaole.

KGOTSA

POTSO 6 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)

TSHINGWANA YA MABOKO – MC Kgasi

Buisa leboko le le latelang, mme o arabe dipotso.

BOLWETSE – MC KGASI

1 O tlhasela o sa solofelwa,
2 Ditshikare di sitwe ke go thusa.
3 Lesilo le letlhale go tshwana fela,
4 Dikgosi di ratelwa jaaka esemang.
5 Ga o kakaobe gore ke pakamang,
6 O gatelela fela fa go tenang.

7	Wa thukhutha mogale a tshabega,
8	Wa dira mogodi go nna lesea,
9	Wa fetola moitseanape go nna sekopa,
10	Motho a ritarita fela mo moriting,
11	Ba ba lerato ba je di sa weleng.
12	E a re o tsene o buise batho maaka,
13	Mankge wa batho a bo a gamarege.
14	Baletsi le bone ba sitwe ke dinaka.
15	Dipheko le tsone di gane nnang,
16	Re epe medi re kopanye le moswang.
17	Re toute medi re tlhakanye le metlang.
18	Ba kua: 'se ye koo, leba kwa kgakala!'
19	Nna ke mogale ke apeisa ditsatsa,
20	Fa ke gorogile go a tlabakwa.
21	Di epelwa gongwe ga di alafele gongwe.
22	Le botlhoko bo ntshiwa ka jo bongwe.

6.1 Nopola mola o o tlhalosang fa bolwetse bo diga diganka. (2)

6.2 Tlhalosa mola wa 2 jaaka o dirisitswe mo lebokong. (2)

6.3 Tsaya mela 12–17 mme o tlhalose gore mmoki o tlhagisa maikutlo a gagwe jang ka ga bolwetse. (2)

6.4 Naya mosola wa ponagalo ya poko e e tlhagelelang mo moleng 10. (2)

6.5 Maikaelelo a mmoki a go dirisa sekapuo sa mothofatso mo moleng 15 wa leboko ke afe? (2)
[10]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: PADI

Ditshwaelo ka kakaretso:

- Go boditswe potso ya TLHAMO le DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE go tswa mo pading e o e tlhaoletsweng monongwaga.
- Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e ba e ithutileng.
- Fa motlhatlhojwa a itlhophetse go araba potso ya tlhamo mo karolong B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo karolong ya C.
- Fa motlhatlhojwa a itlhopetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo karolong ya B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo karolong ya C.

POTSO 7: *LEBA SEIPONE* – Kabelo Kgatea

Araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e o e buisitseng.

Tlhalosa ka boripana bokao jwa setlhogo sa padi, Leba Seipone, go ya ka ditiragalo tsa botshelo ba moanelwamogolo. **[25]**

KGOTSA

POTSO 8: *LEBA SEIPONE* – Kabelo Kgatea

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

Motswagauteng a wela makgwafo fa ba mo itsise gore Mokwepa le lekoko la gagwe ba tshwerwe. A utlwisiwa botlhoko ke mosadi yo o pelo namagadi yole.
'Fela ga ke tshepe gore mosadi yole o molato.'
'Mosadi yole o molato, fela wena o nnile molemo mo go wena gonne e le motsadi wa gago.'

Ga sala go le gonnye fela gore pelo ya ga Motswagauteng e eme. A thubega ka selelo jaaka mosadimogolo ljelele a mo rutile.
E rile fa a se na a thuba pelo, ba mo fa tšhono ya go itshwaraganya le *Kobbie* ka mogala.

Mosadimogolo a wela makgwafo. A itsise moeka gore kgetse e buseditswe kwa morago. A kopa moeka a fe mapodisi mogala gore a bue le bona.
Potso ya ntlha a batla go itse gore ba busa leng ngwana wa gagwe. Monna wa molao a bua fa go tlaa tsaya sebaka, ka go sa ntse go dirwa dipatlisiso tse dingwe go netefatsa fa lekoko la ga Mokwepa le leletswe ke ditshipi lotlhe.

Mosadimogolo a ba kopa gore ba mo tlhokomelele mosimane wa gagwe. A ba tshepisa fa a tlaa lwela gore a boele sekolong. Motswagauteng a ba itsise fa go le lepodisi kwa Foreiborogo le a le boneng kwa polaseng ya ga Mokwepa.
Puso ya sireletsa Motswagauteng jaaka mongwe wa dipaki tse dikgolo tsa yona, go fitlha lekoko la ga Mokwepa le tshwarwa lotlhe.

Motswagauteng a itumelela go bona *Kornei* a le teng ka bogolwane, mo letsatsing la tsheko, a na le mosadimogolo Mmasepanapodi. A lemoga fa ngwana wa ga mmaago e le mosidi wa pitsa, le fa tota e le nnete lesika le sa kgaoge jaaka ljelele a mo rutile.

E rile fa Gokatweng a tsena mo lebokosong la bopaki go kopa Modimo gore a mo thuse a bue nnete, Motswagauteng a itumelela go itse motsadi yo o mo tlisitseng mo lefatsheng le le ka kwano. Gokatweng o ne a araba dipotso tsotlhe a lebagane le morwae. Le go bonya a sa bonye.

Motswagauteng a ithiba matlho fa Gokatweng a simolola go bolelela lekgotla fa a ne a ratana le mongwagwe, go fitlha a ima ngwana wa mosimane. A bua fa e rile fa a fetsa go tshola ngwana kwa bookelong a ne a tsaya ngwana yoo, a ya go mo neela monna mongwe wa kwa Motsitlane gore a fitlhe a mo neele mosadimogolo ljelele, gonne ena a ya go tsenela karo e e masisi thata. Fa a tsena kwa a neng a dira gona, a fitlha a raya mongwagwe a re o fetetswe ka ba ne ba sa itse dikgwedi tsa gagwe.
Motšhotšhisi a mmotsa leina la mongwagwe. A mmolelela fa e ne e le *Jankie Smook* lefatlha la ga *Jan Smook*.

8.1 Ke ka ntlha ya eng fa go twe Motswagauteng ke moanelwamogolo? (1)

8.2 Ke eng se se fetotseng mogopolo wa ga Motswagauteng wa go ipolaya? (2)

8.3 Ditiragalo tsa go ngoka badiri ba basadi mo malapeng ka madi ke bathapi ba banna gore ba robalane le bone di ka fedisiwa jang? (2)

8.4 Selelo sa ga Motswagauteng morago ga katlholo ya ga mmaagwe se tlhagisa maikutlo afe ka ena? (2)

8.5 Ditiragalo tse di tlhagelelang mo temaneng e, di senola motlha ofe? (2)

8.6 Tlhalosa gore ditiragalo tsa kwa ga Mokwepa di tsweletsa jang morero wa padi e. (2)

8.7 Go boloka Motswagauteng kwa ga Mokwepa ga ga Gokatweng go senola semelo sefe ka ena? (2)

8.8 Kgodiso ya mosadimogolo ljelele mo go Motswagauteng e na le seabe sefe mo tsweletsong ya poloto ya padi e? (2)

8.9 A o ka kaya Sepoko e le tsala ya boammaaruri? (2)

8.10 Gokatweng ke moipolai yo o sa lelelweng. Dumelana kgotsa o ganetsane le ntlha e. (2)

8.11 Fa o ne o le *Janie*, o ne o tlaa dira eng fa morago ga go utlwa gore Motswagauteng ke ngwana wa lewelana la gago? (2)

8.12 Go ya ka wena, a go siame gore Gokatweng a bo a phuagantse Motswagauteng boemong jwa go mo ikgodisetsa? (2)

8.13 O ithutile eng go tswa mo temaneng e o e buisitseng? (2)
[25]

KGOTSA

POTSO 9: *OMPHILE UMPHI MODISE* – DPS Monyaise

Araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e o e buisitseng.

Tlhagisa kgang ya lefufa le masetlapelo tse mokwadi a re nayang tsona mo go Omphile Umphi Modise o lebile moanelwa Motlalepule. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450. **[25]**

KGOTSA

POTSO 10: *OMPHILE UMPHI MODISE* – DPS Monyaise

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

Modise a tsena a le matsatsarapa, a tlhaelwa ke marokgwe, dibaki di fitlha mo dikgonong, a tsena e kete o latlhegile; a gadimaka a ise a bone senno se o ka itatlhelang mo go sone. E ne e le nyaga tse pedi rraagwe a sa mmone, a godile, a le dikgoka, a sa tlhole a le dintha jaaka pele … Le gale … Mme rraagwe a tlhajwa ke ditlhong fa a mmona, gonne o ne a sa rate go utlwa batho ba re o tshwana nae ka boleele. Fa go na le sengwe se re se tlhabelwang ke ditlhong mo go rona, re tlhola batho ba ba re kgesang ka sona; kgotsa batho ba ba tshwanang le rona ka sona.

Rra-Modise o ne a sa rate boleele jwa gagwe, mme fa a bona Modise, a gopola boleele jwa gagwe. Modise o ne a itse gore rraagwe ga a mo tseye tsia, le fa a ne a sa itse gore ke eng a mo ila.

'Hee, yo ke ofe?'

Modise a dumedisa ka maitseo a ngwana wa Setswana a goletse mo molaong.

'O tswa kae?'

'Kwa gae.'

'Kwa gae? ... Ebu, kwa gae' … Mme 'ntswe la gagwe le supa gore Matile ga se legae mo go ene. Keoletile a nanoga, a tsamaya, a betilwe ke pelo go utlwa Rra-Modise a bua a nyatsa. O ne a sa itse gore Modise ke mang, a ise a ke a mmone gope.

'Ee, monna, mme mabele a kae kwa gae?'

'Ga a yo, rra.' A batla go tswelela pele go re kwa masimong a mmametlho mabele a tshabatsie a setse a le dimpa. Ya re a bona rraagwe a sa mo tseye tsia, a keleka ditshwantsho di le mo loboteng. Lobota lwa ofisi ya Baitiredi lo no lo gomilwe ditshwantsho tsa dinatla tsa merafe go aparetsa lefatshe lotlhe; mme go se yo Modise a kileng a mmona.

Rra-Modise a se ka a itse gore jaanong o tla reng. Ya re a ntse a didimetse a gakologelwa gore ga a itse se morwae o ikaeletseng go se dira.

10.1 Leina la mosadimogolo yo o neng a bolelela MmaMosidi gore o tlaa bona se a se batlang le fa se le kgakala, ke mang? (1)

10.2 Mo pading, go kaiwa MmaMosidi a ne a fapogela mosimanyana yo o nang le tshobotsi ya morwae, tlhalosa tshobotsi ya morwa wa ga MmaMosidi. (2)

10.3 Tlhalosa gore go tlile jang gore MmaMosidi a bo a iphitlhela a lelera le naga jaana. (2)

10.4 Mokwadi o tlhagisa RraMosidi e le motho yo o ntseng jang? (2)

10.5 Ke eng RraModise a ne a tlhoile Modise? Tlhalosa o ikaegile ka ditiragalo tsa padi. (2)

10.6 O golaganya jang RraModise yo o tlhagelelang mo temaneng le rraagwe Modise wa madi le nama? (4)

10.7 Thadisa ka boripana ka ga seabe sa ga Thandi mo tsweletsong ya ditiragalo tsa padi. (2)

10.8 E kete mopadi o tepa tema ka go tlhagisa seabe sa ga RraMosidi sa kemonokeng ya gagwe mo go mogatse. Fa dintlha di le pedi. (4)

10.9 Ditlamorago tsa go tshwara sephiri ga ga Motlalepule e nnile dife? (2)

10.10 Fa o ne o le Modise mme o lemoga gore rraago o go tlhoile, o ne o ka dira eng? (2)

10.11 O ithutile eng go tswa mo go sa senoleng sephiri ga ga Motlalepule? (2)
[25]

KGOTSA

POTSO 11: *MASEGO* – G Mokae

Araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e o e buisitseng.

Ditiragalo tsa padi ya Masego di ikaegile ka puso ya tlhaolele. Tlhagisa seabe sa ditiragalo tsa tlhaolele mo go tsweletseng morero wa padi. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450. **[25]**

KGOTSA

POTSO 12: *Masego* – G Mokae

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

Sannah, mmatagi wa maitemogelo, jaanong o ne a le mo a ratang teng, mebala ya nkwe eo e neng e kete e tlaa timelela e boile, e kganya.

Fa a tshela biri e nngwe gape ya go tlhoka palo mo mogolong wa gagwe, matlho a gagwe a mahibidu a wela mo go Masego a dutse gautshwane le barutabana kwa pele.

Matsogo a a phuthile, mme a itshekile. Masego e ne e le mongwe wa barutwana ba ba mmalwa bao ba neng ba itshotse sentle mo beseng.

Sannah a thekesela go ya kwa go ena, a sa kgone go ema ka ntlha ya nnotagi le go tshikinyega ga bese mo tseleng e e mangope. A kgobolela kwa godimo, mme a bua a raraana leleme, a supa Masego ka monwana: 'A the re na le bommamoruti fa?'

Bontsi jwa thunya ka setshego.

Fa e ka bo e le moithuti yo mongwe fela a leka go dira metlae ka ena jalo, Masego o ne a tlaa mo ruta batho. Gongwe go feta ka foo a kileng a ruta Ntsime go se mo tshamekele. Fela, ka *Sannah*, o ne a nyeba ka go tlhaloganya le go nna pelotelele, mme bontsi mo beseng jwa gakgamala.

Le fa e ne e se baba le *Sannah*, e ne e se ditsala tsa go dira metlae jalo. Kamano ya bona e le fela go tlhakanela bodulo mo phaposing ya borutelo, mme ba itsane go le gonnye fela.

Masego o fitlhetse *Sannah* a setse a na le dikgwedi tse di fetang thataro mo Sedimosang. Ba tlhakanela bodulo le phisegelo ya go batla go ithuta, mme ba tle ba thusane. Masego a sebela karabo e e nepagetseng mo tsebeng ya ga *Sannah* gore le ene a aramele marang a tlotlomatso ya barutabana, mme *Sannah* ene a tle a mo adime madi go reka dijo le ditlhokafalo tse dingwe kwa sekolong.

Fa le tlhabile a tle a tlhakanele dijo tse di rokotsang mathe tse di turang tseo *Sannah* a neng a di tlisetswa ke rraagwe.

Ka nako ya dikgaisano ba ne ba itsane dikgwedi di ka nna nne. Boammaaruri ke gore Masego le ena o ne a gakgamatswa ke boitsholo jwa ga *Sannah*, mme jaaka mosetsana yo o neng a tlhakanela bodulo le ena kwa phaposing, a nna pelotelele. A ba a amogela taletso ya gagwe go tla go nna le ena nakwana kwa morago ga bese. Masego a sa batle go swabisa *Sannah*, a nwa biri ya ntlha eo a e mo neileng. Le ya bobedi. Le ya boraro; go fitlha a ikutlwa a selelega, a tlhatsa. Mme a latlhegelwa ke tlhaloganyo a idibala.

Seo ke se a se gopolang ka bosigo joo jwa modikwadikwane. Tse dingwe o di utlwile ka komang ka monwi wa nnotagi *Sannah*.

12.1 Kgabo Motsepe o ne a ikutlwa jang la ntlha fa a utlwa gore Masego o imile? (2)

12.2 Go ima ga ga Masego go nnile le seabe sefe mo tsweletsong ya poloto? (2)

12.3 A go siame gore Kgabo Motsepe a be a teketile morwadie ka ntlha ya go ima? (2)

12.4 Tlhagisa tshobotsi ya ga Masego go ya ka diteng tsa padi. Fa dintlha di le THARO. (3)

12.5 Kgatelelo ya balekane e ne ya tsenya Masego mo seraing jang? (2)

12.6 Ke eng se se tlhotlheleditseng Kgabo Motsepe go itshokela mathata a kwa polaseng? (2)

12.7 *Sannah* o senola semelo sefe sa gagwe go ya ka diteng tsa temana e? (2)

12.8 Ntsime o na le seabe sefe mo tsweletsong ya morero wa padi e? (2)

12.9 E kete mokwadi o feteleditse ditiro tsa moanelwa Sello. Dumelana kgotsa o ganetsane le ntlha e. (2)

12.10 Go imisiwa ga morwadia Tsawe ke *base Schalk* go na le seabe sefe mo polotong ya padi e? (2)

12.11 Fa o ne o le Masego, o lemoga gore o imile morago ga go betelelwa, o ne o ka dira eng? (2)

12.12 Go ya ka wena a katlholo ya ga Kgabo Motsepe e maleba? (2)
[25]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 25

KAROLO YA C: TERAMA

Ditshwaelo ka kakaretso:

- Go boditswe potso ya TLHAMO le DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE go tswa mo terameng e o e tlhaoletsweng monongwaga.
- Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba potso e le NNGWE go tswa mo terameng e ba e ithutileng.
- Fa motlhatlhojwa a itlhopetse go araba potso ya tlhamo mo karolong B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo karolong ya C.
- Fa motlhatlhojwa a itlhopetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo karolong B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo karolong ya C.

POTSO 13: *MATSAPA DI A TSAYA KAE?* – SS Mokua

Araba potso e le NNGWE go tswa mo terameng e o e buisitseng.

Sekaseka teramakhutshwe e 'Metlholo ga e fele' mme o tlhagise matsapa a ntlo ya bofelo mo mmileng e e gaufi le sekgwa. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450. **[25]**

KGOTSA

POTSO 14: *MATSAPA DI A TSAYA KAE?* – SS Mokua

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

MOREMI:	O tlaa mmona leng?
NOBUHLE:	Fa morago ga malatsi a le mabedi ke tlaa bo ke ya *Komatipoort.* Ka gongwe ke tlaa mo fitlhela kwa teng. Fa a se yo ke tlaa tlola molelwane, ga go kgakala.
MOREMI:	Go boa, o boa leng?
NOBUHLE:	Beke e e tlang fa e fela ke tlaa bo ke le fano.
MOREMI:	Ke tshwanetse go go neela madi a gore fa o ka mo fitlhela, o mo duelele mo dinamelweng.
NOBUHLE:	Nnyaya, e seng ka bonako jalo. Ke tlaa mo duelela, wena o tla tla o ntuela. Ga ke re ga re itse gore dinamelwa di duelwa bokae!
MOREMI:	Nnyaya, o a bua. Ditlhwatlhwa di ya godimo letsatsi le letsatsi.
NOBUHLE:	Bagaetsho ke tlaa leka ka thata.
NNANIKI:	Re ka itumela thata.

NOBUHLE: Rre Moremi, re neele metsotswana re dire mogodungwana ka fa khitšhing.

MOREMI: Ga go molato. Ga kere jaanong o na le tsala! (*Ba tshega. Moremi o sala a reeditse mmino a ntse a phutholola lokwalodikgang lwa maabane.*)

NOBUHLE: (*O a seba.*) Motho yo ke yang go tla le ene, o raya gore a ka se kgoreletse?

NANIKI: O raya jang?

NOBUHLE: Monna ke selepe …

NANIKI: Moremi o na le boitshwaro. Ga ke gopole fa a ka tswa pelo. Ke tlaa leka go mo itumedisa thata gore a se ka a ba a gopola …

14.1 Ke eng se se neng se dira gore Moremi a rate Nomalanga? (1)

14.2 Loso lwa ga rraagwe Moremi le na le seabe sefe mo tsweletsong ya morero? (2)

14.3 A kgang ya ga Naniki e e reng Moremi o na le boitshwaro, e ne ya nna nnete? (2)

14.4 Segalo se se dirisitsweng ke Nobuhle mo mmuisanong wa gagwe se senola semelo sefe sa gagwe? (2)

14.5 Go gana tiro ga ga Nomalanga go na le seabe sefe mo tsweletsong ya morero? (2)

14.6 Go ya malatsing a boikhutso ga ga Nomalanga go nnile le seabe sefe mo phutholoLong ya poloto? (2)

14.7 A o dumelana le kgang e e reng monna ke selepe? (2)

14.8 E kete maitsholo a ga Moremi mo lelapeng la gagwe le la gaabo ga se a a tlwaelegileng mo matshelong a rona. Dumelana kgotsa ganetsana le ntlha e. (4)

14.9 A se Nomalanga a se buang ka baoki ke nnete? (2)

14.10 Fa o ne o le Nomalanga, o se na tiro, mme o e batletswe jaaka Moremi a dirile, a o ne o ka e gana? (2)

14.11 Go ya ka wena, a go matshwanedi gore fa bagolo ba setse ba godile ba tlhokomelwe ke bana? (2)

14.12 O ithutile eng go tswa mo terameng e? (2)
[25]

KGOTSA

POTSO 15: *GA SE LORATO* – MJ Magasa

Araba potso e le NNGWE go tswa mo terameng e o e buisitseng.

Sekaseka kgotlhang ya terama e, o ikaegile ka botshelo jo Motsamai a neng a itlhophela bona. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450. **[25]**

KGOTSA

POTSO 16: *GA SE LORATO* – MJ Magasa

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

MOTSAMAI:	(Ka ditshegwana.) Dumela ausi, a nka bua le wena?
GLADYS:	(Ka go makala.) Dumela rra. O mang ne o batlang go bua le nna, le gona o buang ne se se kopelwang seo? A kere fa o ntumedisa jaana, Ke gone fa o bua le nna?
MOTSAMAI:	Nnyaya … ke raya … puo ya lerato.
GLADYS:	(O bua a boela kwa morago, ka letshogo.) Lorato! A wena tota? O le rre yo o kana! O sa ntse o ka kopa lerato? Fa o lebega jaaka rre yo o setseng a godile tota le go nyadisa o setse o tlaa nyadisa.
MOTSAMAI:	(O a tshega, o a mo atamela.) Foo ga o ake motho wetsho. Ke kabo ke setse ke nyadisitse fa ke ka bo ke sa sotlwa ke lenyalo.
GLADYS:	(Ka go ikgogonakgogona.) ga o lebege o kile wa sotlega. Le meaparo ya gago e bontsha e le ya rre wa lapa a na le mme yo o mo tlhokomelang. O raya lenyalo le go sotla jang?
MOTSAMAI:	(Ka matlhajana a tsietso.) Ke ne ke nyetse ke na le bana. Mmaabo a simolola go iphetlha a feletsa a ntlogetse le bana mo ntlong a ile le banna ba dikonteraka.

16.1 A mmuisano o o fa godimo o bontsha fa Motsamai a ithuta ka diphoso tsa gagwe? (2)

16.2 Ditiro tsa ga Motsamai di na le seabe sefe mo tsweletsong ya morero? (2)

16.3 Ditlamorago tsa matlhajana a tsietso a ga Motsamai e nnile dife? Fa dintlha di le THARO. (3)

16.4 Fa dilo di le PEDI tse di sa kgwediseng ka maitsholo a bana ba ga Motsamai fa morago ga gore rraabo a latlhegelwe ke tiro. (2)

16.5 Tlhalosa semelo sa ga Gadifele jaaka se tlhagisiwa ke mokwadi mo terameng e. (2)

16.6 A tsela e mokwadi a rarabolotseng kgotlhang ka yona e jesa diakolo? (2)

16.7 Motsamai o ne a ikutlwa jang morago ga go latlhegelwa ke tsotlhe? (2)

16.8 A o ka kaya Rre Selapo jaaka tsala ya nnete? (2)

16.9 A kgang e e reng 'khutsanyana ke e e se nang mmaayo' e ne ya nna nnete? (2)

16.10 Go ya ka wena, a Gadifele o ne a tshwanetse go ratana gonne Motsamai a ne a ratana? (2)

16.11 Maikutlo a gago ke afe tebang le fa Gadifele a tsewa ke koloi fa pele ga baagisani le ditsala? (2)

16.12 Fa o ne o le Motsamai, o se na go ija dithata, a o ne o ka boela gae? (2)
[25]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 25
PALOGOTLHE: 80